

еврейсько-українсько-німецьких на українсько-руськe городские поселення.

Ключевые слова: районный центр, репрессии, депортация, репатриация.

Mandzyuk Victor. The transformation of national structure of population of district centers of Drohobych and Stanislaw regions (1939 – 1946). In this article the change in the national structure of population of the district centers of Drohobych and Stanislaw regions as a result of policy of the Soviet and Nazi regimes have been examined. It turns out that mass repressions, deportations, repatriations, and also military operations in the years of the Second World War, negatively influenced on town societies. The author came to the conclusion that 1939 – 1946 cardinally converted district centers from Polish-Jewish-Ukrainian-German on the Ukrainian-Russian settlements.

Key words: district center, repressions, deportation, repatriation.

УДК 94 (477. 83 / 86) "1919 / 1939"

С 31

Михайло СЕНЬКІВ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ СЕЛО: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗДОБУТКИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ (1919 – 1939 рр.)

У статті показано, що кредитна кооперація допомагала селянам захищатися від залежності лаварського капіталу, де-націоналізації, підвизувати їхній добробут, національну свідомість, згуртовувала розрошене українське населення, прищеплюючи йому державницькі навички, зводила міцний еконімічний підмурок політичного визволення.

Ключові слова: західноукраїнське село, кредитна кооперація, національна свідомість, добробут, визвольна боротьба.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах формування новомодерного ринкового суспільства в Україні зростає роль і значення вивчення багатогранної діяльності кооперації. Узгалювання історичного досвіду слугуватиме розбудові кооперації на сучасному етапі. Досліджувана проблема пов'язана з кафедрального темою "Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях у ХХ ст."

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Свого часу радянська історіографія трубо фальсифікувала діяльність кооперації, яка начебто мала буржуазно-націоналістичний та антинародний характер. На відміну від радянських науковців

історики української діаспори опублікували низку правдивих розвідок з досліджуваної проблематики. Найбільшу цінність серед них мають збірник статей "Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899 – 1944 рр." [9], а також праця [Витановича про розвиток української кооперації [4]. Щоправда, вони, головне, написані на базі спогадів.

Об'єктивне вивчення досліджуваної проблеми в Україні розпочалося в роки її незалежності. У колективній розвідці "Історія кооперативного руху" висвітлюється досвід функціонування кооперативів у суспільстві з різними економічними та політичними системами, простежуються основні етапи розвитку української та зарубіжної кооперативної думки [6].

У монографії "Історія споживчої кооперації України" проаналізовано її виникнення, становлення та розвиток. Простежується процес формування системи споживчої кооперації, її господарську та культурно-освітню діяльність. Розкривається вплив кооперативної думки на розвиток споживчої кооперації [7].

У дослідженні "Українські кооператори" проаналізовано історичні нариси про життєвий шлях та активну творчу діяльність видатних громадсько-політичних діячів – учених, правників, священиків, діячів культури, які були подвижниками кооперативної ідеї в Україні від початку зародження кооперативного руху до першої половини ХХ ст. [15] У працях О.Вербової [3], З.Струк [13,14] та інших поруч з аналізом кооперативного руху на західноукраїнських землях побіжно характеризується розвиток кредитної кооперації. Заслугує на увагу дослідження Р.Пастушенка та Н.Мостової, яка присвячена розвитку кредитної кооперації в Галичині у другій половині 1930-х рр. [11].

Глибоке вивчення проблеми тільки що розпочинається. Сьогодні немає спеціального монографічного дослідження, присвяченого розвитку кредитної кооперації у західноукраїнському селі. Саме ним визначається актуальність цієї статті.

Формування цієї статті. У розвідці поставлена мета проаналізувати соціально-політичні збоїтки кредитної кооперації у західноукраїнському селі в міжвоєнний період.

Висяд основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У

20 – 30-х рр. минулого століття Західна Україна була в складі Польщі. Українці зазнавали соціального та національного гноблення, а їх край перетворили в аграрно-сировинний придаток. Розвиток промисловості штучно гальмувався, сільське господарство депрессувало. Характерною рисою аграрних відносин було безземелля і малоземелля. Земля сконцентрована в руках поміщиків і церкви. Важкі соціальні умови життя українських селян посилювались національно-політичним безправ'ям, занепадом національної культури. Шукуючи порятунку, тисячі галичан емігрували в Канаду, США, Бразилію, Аргентину, Уругвай, Парагвай, Німеччину, Францію та інші країни. У 1921 – 1938 рр. із Західної України виїхало майже 175 тис українців [10, 119].

Для захисту соціально-економічних й політичних інтересів українці прагнули відновити кооперативну систему, яка досить успішно захищала їхні права за часів австрійського панування, але внаслідок руйнацій у період Першої світової війни була майже повністю знищена. Відомий кооператор Ю.Павличковський стверджував: "Важке економічне становище нашого рільника велить нам викресати всю силу, якою розпоряджає нація, щоби подати політичну руку загибачому рільничому світові. Оборона економічних інтересів нашого рільництва рівняється – якщо планути на суспільне увєрствування нашого народу, – обороні самої нації. Приблизно дев'ять десятих нашого населення є тісно зв'язані з долею рільництва" [15, 342].

На початку 1921 р. було створено Крайовий комітет організації кооперативів. Його виконавчим органом став Крайовий союз ревізійний (з 1929 р. – Ревізійний союз українських кооперативів). Саме він ініціював відновлення української кооперації. Головою Крайового ревізійного союзу став Ю.Павличковський. За відновлення системи української кооперації активно виступала "Просвіта", українська преса різних політичних напрямів.

Результат не забарився. Почали виникати повітові комітети організації кооперативів. У 1922 р. Повітові ревізійні союзи виникли в Заболотові, Стрию, Дрогобичі, Рудках, Сокалі, Жовкві; в 1923 р. – Копичинцях, Чорткові, Коломиї; у 1924 р. – в Городенці, Рогатині, Калущі, Борщові, Підгайцях, Тернополі, Зборові, Острозі, Дубно, Ковелі [6, 299].

Незважаючи на економічну кризу, несприятливе законодавство та руйнівні дії "паніфікації", західноукраїнська кооперація, а відтак кредитна набирала сили, зміцнювала свої промислові та економічні позиції. Наприкінці 20-х рр. минулого століття кооперативи мали свою розгалужену організацію. Кредитні спілки об'єднувались в асоціацію "Центробанк", сільські споживчі і торгові спілки – в "Центросоюз", могочарські кооперативи – в "Маслосоюз". Усі вони разом з товариством "Сільський господар" утворили Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), який керував, перевіряв рахунки, організовував навчання персоналу. 1928 р. на території Станіславського воєводства функціонувало 10 ПСК, Львівського – 7, Волинського – 4 [14, 71].

Кредитна кооперація розвивалася у формі ощадно-позичкових кас, райфазенек, українбанків, капітал яких складався з паїв членів та грошових вкладів населення. Як уже було сказано, головною фінансовою установою української кредитної кооперації був "Центробанк". Його річний касовий обіг досягав 70 млн злотих. У дирекції "Центробанку" працювали відомі політичні та промислові діячі Галичини: Кость Левинський, Степан Кузик та ін. [12, 15].

Українбанки були міськими кредитними установами. Вони надавали коротко- та середньострокові кредити жителям міст, а також навколишніх сіл. Суми від позик становили приблизно 10 відсотків. Документальною підставою був вексель. Складними банківськими операціями кредитні установи майже не займалися. Райфазенки створювались у великих селах, обслуговували виключно селян і відрізнялися від українбанків меншою територією діяльності, а також обмеженою виповідальністю їхніх членів.

Метою кас було зменшити кредити та надати допомогу у вигляді позик. Вони сприяли селянам під час купівлі землі, тварин. Хлібороби отримували від них недорогої позички на потреби рільництва.

Активна розбудова кредитної кооперації розпочинається з 1925 р. На кінець 30-х рр. XX ст. вона об'єднувала понад 300 тис. членів [8, 214]. Під контролем РСУК у 1938 р. перебували 113 українбанків, 543 райфазенки та 11 допоміжних

кооперативів. Після валютної реформи в 1925 р. паї і резервні фонди кредитних товариств РСУК становили 700 тис. злотих, ощадні вклади – 1,5 млн злотих, а 1937 р. їх показники зросли, відповідно, до 6,3 млн і 10,5 млн злотих. Досить відчутно збільшилося кредитування селян. Якщо 1913 р. кредитна кооперація видавала готівкових позичок на суму 10 млн злотих, 1936 р. – 11,5 млн, 1937 р. – 15 млн, то 1938 р. – 28 млн злотих [12, 15].

Їх одержали здебільшого багаті господарі, яким позички відпускали під заставу нерухомого майна, а незможні селяни, через відсутність достатнього гарантійного забезпечення, були змушені й надалі звертатися за дорогим кредитом до лихварів. Це пояснювалося ще й тим, що кооперація видавала кредит на виробничі цілі, а маломішним він потрібний був, насамперед, для погашення боргів та на інші невиробничі потреби [2, 81-82]. Статистика виділених позик за 1929 р. свідчить, що 77 відсотків їх мали інвестиційний характер: купівлі – землі, інвентарю, будівництва.

Українська кредитна кооперація допомагала селянам боротися з осадництвом. Взавши пільгові позики від українських кооперативних фінансових установ, українські селяни викупували в польських колоністів землю за цінами, вищими від ринкових. Із 2000 осадників, які придбули до Бродівського повіту протягом 1920 – 1923 рр., 250 осіб за цей час продали свої земельні ділянки і повернулися на батьківщину [16, 300]. На території Самбірського повіту до кінця 1930 р. зникли не тільки окремі господарства, але й цілі оседи, зокрема: Поріччя, Задвір'я, Дикий Гороб, Баранчинці. Протягом 1919 – 1934 рр. у Східній Галичині чверть господарств польських осадників була окуплена 3372 українськими селянами, у власність яких перейшло понад 18,5 тис. га землі [16, 300].

Важливим засобом економічного зміцнення української кредитної кооперації було постійне співробітництво організації, що входило до складу системи. Річ у тім, що між сільськими "райфазенками" та міськими "українбанками" довго не існувало майже жодної організаційної та господарської співпраці. Всі сільські кооперативи, в тому числі і кредитні, підлягали окремим союзам кооперативів (ОСК), що

об'єднувались навколо "Центросоюзу". Керівники РСУК та "Центробанку" вирішили, що доцільніше передати "райффайзенки" під опіку мінінших "Українбанків".

У межах своєї округи чи повіту "Українбанки" почали допомагати селянам у створенні нових "кас райффайзенки", навчали ведення фінансової документації та діловодства, залучали до праці в своїх конторах персонал сільських кооперативів, підвищуючи таким чином його кваліфікацію, проводили культурно-освітню працю тощо.

Ці зміни були спрямовані в кінцевому підсумку на те щоб перетворити "Українбанки" в спілки для селянських кас, укрупнити кредитні кооперативи та здолати конкуренцію, оскільки переважна більшість "Українбанків" обслуговувала не лише міське населення, а й жителів навколишніх сіл. Однак через те, що міські кредитівки в переважній більшості були фінансово слабкими інституціями, а сільські каси не мали кошти, щоб оплатити адміністративні видатки, реформа затягнулась до початку Другої світової війни.

У 20 - 30-х роках ХХ ст. порівняно з довоєнним часом різко змінилося співвідношення між кредитною і споживчою кооперацією на користь останньої. Це пояснювалося, головним чином, зменшенням фінансово-економічної спроможності оснвної маси селян після війни та обмеженням польським урядом кредитування української кооперації, що призвело до скорочення чисельності кооперативних банків та кас проти довоєнного рівня. Незважаючи на це, кредитна кооперація відіграла важливу роль у ралійському селі: вивільняла селян від залежності міського капіталу (спекулянтів, лихварів), підвищувала їх добробут [12, 16].

За умов іноземної окупації кооперація, в тому числі кредитна сприяла економічному прогресу села, загальному розвитку селянських господарств та ринкових відносин, формуванню фермерського підприємництва, підносила престиж високопродуктивної праці селянина, підвищувала його фахову кваліфікацію й стимулювала чесну конкуренцію.

У коопераціях концентрувалося національне виробництво. Воно давало засоби до існування для сотень тисяч селян, скорочувало еміграцію, творило ринок для українських товарів.

Кредитна кооперація рятувала селянина від погрібної експлуатації з боку великого капіталу у сфері виробництва, обліку та споживання і сприяла встановленню стабільних ринкових відносин.

Для розвитку кооперації, у т. ч. кредитної спричинилася греко-католицька церква. Повну підтримку кооперативному рухові надавав митрополит А. Шептицький, який вважав, що "сто разів більше, як у кожного народу, треба нам і ще думати про цілу економічну сторону народного життя, без якої навіть найпомітніше політичне положення буде безглузде і безхозне" [12, 9].

Українське промисленство шукало в кооперації порятунку від соціально-економічних негараздів й денационалізації. Кооперативи виховували патріотичних фахівців, поширювали національну ідею, були вагомим засобом протидії полонізації українців. Кооперація об'єднувала людей на християнських засадах, створювала для досягнення спільної мети відповідні структури та інституції. Вона стала своєрідною кооперативною республікою, немов державою в державі, згуртовувала розпорошене українське населення, прищеплюючи йому державницькі навички, зводила міцний економічний підмурок політичного визволення [1, 15 - 17]. Вона була знахідкою для поневолених чужинцями українців.

Наприкінці 30-х рр. ХХ ст. приблизно 2/3 українців Східної Галичини було охоплено різними видами кооперації. 1936 р. серед кооператорів найбільше було власників селянських господарств - 89,1 відсотка, ремісників - 1,2, робітників - 2,2, чиновників - 3,2, дрібних промисловців - 0,2, купців - 0,3, представників інших соціальних прошарків - 2,3 відсотка [16, 298].

Українські громадські організації плідно співпрацювали з кооперацією. Їхні лідери не лише надавали моральну та організаційну підтримку кооперативам, а й самі пропагували кооперативну ідею, кредитні, споживчі, універсальні товариства й спілки, керували ними.

У багатьох випадках кооперативи давали українській інтелігенції єдину доступну можливість працевлаштуватися. У 1939 р. в українських кооперативах Східної Галичини та Західної Волині було зайнято 15 тис платних працівників. Кооперативи стали важливими осередками поширення української ідеї.

Після встановлення на західноукраїнських землях радян-

ської влади розгалужена система кооперації, у тому числі кредитна була знижена, її майно націоналізовано. Багато керівників і фахівців кооперативів репресовано. Право на існування мала тільки споживча кооперація, яка фактично виконувала функції державної торгівлі на селі й була допоміжною ланкою державних заготівельних пунктів.

Більшовицька влада призупинила еволюційний розвиток кооперації, у т. ч. кредитної примусовою колективізацією, спрямованою на відчуження селянина від приватної власності і тим самим спричинилася до деградації селянського господарювання та втрати зацікавленості у підвищенні ефективності виробництва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, у міжвоєнний період у галицькому селі значного поширення набрала кредитна кооперація. Вона розвивалася у формі ошадно-позичкових кас, райфайенок, українбанків, капітал яких складався з пайових членів та грошових вкладів населення. Головною фінансовою установою української кредитної кооперації був "Центробанк". Кредитна кооперація допомагала селянам захищатися від залежності лихварського капіталу; денационалізації, підвищувати їхню національну свідомість, самостійність та добробут. Мавочи добре розвинену кооперацію, селянські господарства навіть за дуже несприятливих умов і недоброзичливого ставлення до них окупаційного режиму Польщі могли ефективно функціонувати. В умовах відсутнього земельного голоду, домінування грядкового господарства, базованого на ручній і кінній праці, кооперативи допомагали вижити українським селянам. Кооперація заловляла не лише матеріальні, а й духовні потреби українського громадянства, була природним виявом соціальної та господарської самоорганізації народу, джерелом і рушієм його культурно-духовного саморозвитку в формах, що узгоджувалися з його ментальністю, сформованим способом життя.

Література

1. Бабенко С. Подвизники кооперативної ідеї / С. Бабенко, Д. Гончарук, С. Гелей // Українські кооператори. У 2-х Кн. Кн. 1 / Під ред. С. Телєя. — Д.: Коопсовіта, 1999; 2001. — С. 5 — 19.

2. Васюта І. Західноукраїнська кооперація: досвід господарської діяльності (1883 — 1939 рр.) / І. Васюта // Економіка України. — 1994. — № 3. — С. 76 — 83.
3. Вербова О. Національно-господарський рух на західно-українських землях у період між Першою та Другою світовими війнами світоглядні засади / О. Вербова // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Т. 2. — Д.: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. — С. 54 — 58.
4. Вітанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Вітанович. — Нью-Йорк: Товариство українських кооператорів, 1964. — 621 с.
5. Голуб Г. М. З історії кооперативного руху на західноукраїнських землях у 20 — 30 роках XIX ст. (на прикладі молочарства) / Г. М. Голуб // Історія народного господарства та економічної думки України. Вип. 26 — 27. — К.: Наукова думка, 1994. — С. 87 — 94.
6. Історія кооперативного руху / С. Бабенко, В. Галюк, С. Гелей та інші. — Д.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1995. — 410 с.
7. Історія споживчої кооперації України / М. Аліман, С. Бабенко, С. Гелей та інші. — Д.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1996. — 384 с.
8. Ковальчук Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. І. Ковальчук. — К.: Наукова думка, 1988. — 254 с.
9. Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899 — 1944 рр. — Нью-Йорк: Б. в., 1970. — 600 с.
10. Макаруч С. А. Динаміка української еміграції із Західної України в 20 — 30 рр. XX ст. / С. А. Макаруч // Українська еміграція. Історія і сучасність. — Д.: Камелар, 1996. — С. 116 — 119.
11. Пастушенко Р. Українська кредитна кооперація в Галичині другої половини 1930-х років / Р. Пастушенко, Н. Мостова // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. — Д.: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. — Т. 2. — С. 112 — 118.
12. Сенків М. В. Сільськогосподарська кооперація в західно-українському селі. 1921 — 1939 рр. / М. В. Сенків. — Д.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2001. — 36 с.
13. Струк З. Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921 — 1939 рр.) / З. Струк. — Д.: ВЦ Львівського ун-ту, 2000. — 153 с.
14. Струк З. Організація кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921 — 1939 рр.) / З. Струк. — Д.: ВЦ Львівського ун-ту, 2000. — 158 с.

15. Українські кооператори. У 2-х Кн. / Під ред. С. Геня. – Д.: Коопсвіта, 1999. 2001. – 454; 420 с.

16. Танчин І. Український кооперативний рух у міжвоєнний період / І. Танчин // Історико-культурні та краєзнавчі нариси. Львівщина. – Д.: Центр Євроли, 1998. – С. 289 – 304.

17. Танчин І. Юліян Павличковський / І. Танчин // Українські кооператори. Кн. 1. – С. 341 – 349.

Сеньків Михайл. Західноукраїнське село: соціально-політичеські досягнення кредитної кооперації (1919 – 1939 гг.). В статті показано, що кредитна кооперація оказывала поміць крестьянам захищатся от зависимости росточительского капитала, денационализации, повышать их благосостояние, национальное самосознание, объединяла рассеяное украинское население, прививая ему навыки государственности, закладывала крепкий экономический фундамент политического политического освобождения.

Ключевые слова: кредитная кооперация, западноукраїнське село, національное сознание, благосостояние, объединительная борьба.

Senkiv Mykhailo. Galician village: social and political achievements of the credit co-operation (1919 – 1939). The article analyses the development of credit co-operation in the west Ukrainian village in a pre-war period. Especially, it has been shown that the credit co-operation helped peasants to protect themselves from dependence of usurer's capital, denationalization, raised their national consciousness, interdependence and welfare, united the Ukrainian population, insulating them state skills, erected strong economic base of political liberation.

Key words: credit cooperation, Galician village, national consciousness, welfare, liberation fight.

УДК 327(477) “19”

Т 41

Оксана ТИМОШЕНКО

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ НАДІНПРЯНИЩИНИ ЩОДО ВІДСТОЮВАННЯ СВОЇХ ПРОГРАМНИХ ВИМОГ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Аналізується діяльність українських ліберальних – наступників української попереднього століття. До ліберально-демократичних входять Українська демократична партія (УДП, 1904 р.), Українська радикальна партія (УРП, 1905 р.), Українська демократично-радикальна партія (УДРП, 1905 р.). Доведено, що на хвилі загального суспільно-політичного піднесення в ході революції українськими лібералами було проведено певну роботу, спрямовану на пропаганду і відстоювання своїх програмних вимог серед широких прошарків населення, незважаючи на те, що вони були суттю нігілістськими організаціями.

Ключові слова: радикали, демократи, ідеологічні засади, Б.Гриченко, С.Сфуртов, ліберально-демократичний рух, Державна дума, кадети.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвій українського життя на початку ХХ ст. став тією базою, на якій розгортався практична діяльність тільки-но створених українських політичних партій. З їхнім виникненням Велика Україна вступила в період національного зростання українства, перетворення його на суспільну силу, на реальний чинник державного життя Росії, на що не міг не зважати царський самодержавний уряд.

Проблематика і обстоюючи програмні вимоги з національного питання, українські партії застосовували найширшого впливу на всі суспільно-політичні кола, використовуючи як легальні, так і не легальні форми діяльності. Зневажливе ставлення